

Utviklingen fra det moderne til det senmoderne folkebibliotek

Anmeldelse af Svanhild Aabø

Folkebiblioteket under forandring: modernitet, felt og diskurs / Henrik Jochumsen og Casper Hvenegaard Rasmussen. København: Danmarks Biblioteksforening og Danmarks Biblioteksskole. 2006. 236 s., fig.

”Folkebiblioteket under forandring: modernitet, felt og diskurs” utgjør sammen med ”Gjør biblioteket en forskel” (2000) Hvenegaard Rasmussen og Jochumsens doktoravhandling, som de i vår avla ved Dokumentasjonsvitenskap ved Universitetet i Tromsø.

Dette er en svært interessant og viktig bok. I vårt senmoderne samfunn står folkebiblioteket overfor store utfordringer som har utspring i den eksplosive utviklingen i teknologi, medier og formidlingsformer. Fra et overordnet perspektiv, skriver forskerne med henvisning til Giddens, er folkebiblioteket blitt en del av den reflekseive modernitet. Samfunnet kan beskrives som komplekst, gjennomskuelig og retningsløst. Dette medfører en grunnleggende usikkerhet, noe som viser seg i at forestillingene om folkebibliotekets framtidige rolle i dag er legio og synes å sprike i alle retninger.

Svanhild Aabø er førsteamanuensis, dr.polit. ved Avd. for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo. svanhild.aabo@jbi.hio.no

Gjør biblioteket en forskel undersøkte brukernes forestillinger om og konkrete bruk av biblioteket, og forfatterne tolket bibliotekets betydning i den enkeltes hverdagsliv gjennom å anvende nyere livsstilsteori. Konklusjonen i boka var at folkebiblioteket som kulturinstitusjon i dag er karakterisert av en enestående romslighet (”rommelighet”) som henger sammen med at biblioteket både er et informasjons-, kunnskaps- og kultursenter i tillegg til å være en av de få ikke-kommersielle møteplassene som i dag finnes i lokalsamfunnet. Forfatterne stiller samtidig spørsmålet om denne romsligheten kan bli bibliotekets akilleshæl, siden biblioteket ikke lenger har ett distinkt kjennetegn som kan gjøre det synlig og tydelig i mengden av ulike kultur- og underholdningstilbud.

Det er nettopp folkebibliotekets romslighet som er utgangspunktet for *Folkebiblioteket under forandring*, men her vender forskerne blikket 180 grader. Nå undersøker de hvilke forestillinger om biblioteket og brukerne som har preget *bibliotekarere og andre aktører med tilknytning til feltet* fra midten av 1960-årene og fram til i dag. Historiske, ideologiske og politiske forutsetninger for denne utviklingen blir belyst, og bibliotekutviklingen og forholdet til brukerne i overgangen fra det moderne til det senmoderne samfunn diskuteres.

En sentral oppgave har vært å identifisere og analysere de forskjellige forestillingene om biblioteket og brukerne som har preget feltet fra den sentrale bibliotekloven av 1964 og fram til i dag. Begrepet ”forestillinger” dekker de kollektive oppfatninger og for-

ståelser som eksisterer blant bibliotekarer og andre aktører med tilknytning til feltet, slik som politikere og deltakere i debatten eller i fag- og interesseorganisasjoner. Av særlig interesse har det vært å undersøke skiftene eller bruddene i disse forestillingene og hvordan bestemte forestillinger får en dominerende posisjon innenfor bibliotekfeltet, understreker forskerne.

Diskursanalyse er brukt som metode for å identifisere hvilke skift i forestillingene om biblioteket og brukerne som har karakterisert perioden fra 1964 til i dag. Diskurser kan ses på som bestemte måter å omtale og forstå verden på, og gjennom analyse av diskurser er det mulig å undersøke på hvilken måte man uttrykker seg om en bestemt idé, tema eller sak innenfor et gitt område. Forfatterne har satt seg som mål å identifisere og analysere de viktigste bibliotek- og brukerdiskursene, for det er der forestillingene om biblioteket og brukerne kommer til uttrykk innenfor bibliotekfeltet.

Det empiriske grunnlaget for analysene er artikler fra fire toneangivende bibliotektidsskrifter innenfor feltet de siste fire tiårene, nemlig *Bogens Verden*, *Bibliotekspresen*, *Biblioteks Debat* og *Danmarks Biblioteker*. Valget av akkurat disse fire tidsskriftene er begrunnet dels med at hvert enkelt av dem er en sentral kilde for å forstå utviklingen av folkebibliotekets institusjonelle identitet, praksis og syn på brukerne og dels med at de kan supplere hverandre, siden de er talerør for ulike posisjoner i feltet. For å avgrense dette store kildematerialet har forskerne *forhåndsbestemt* seks temaer: 1. Materialvalg, 2. Formidling, 3. Folkebibliotekets roller eller funksjoner, 4. Bibliotekarkompetanser, 5. Brukere og 6. Kulturpolitikk og bibliotek. Bare artikler som omhandler et eller flere av disse temaene er valgt ut.

Forskerne begrunner ikke valget av disse seks temaene, annet enn ut fra praktiske grunner som å begrense omfanget av stoffet, og de gjør heller ikke rede for hvilke kriterier som er brukt for å velge akkurat disse seks. Det er etter min mening en svakhet. Selv om de seks temaene opplagt er sentrale, kunne det finnes andre tema som "konkurrerer" i viktighet. Sett utenfra, som jeg gjør, kunne for eksempel følgende tema også ha vært aktuelle: hvilken betydning har den grunnleggende endringen fra et monokulturelt til et flerkulturelt samfunn hatt for forestillingene om folkebiblioteket og brukerne; eller hvilken betydning

har de store strukturendringene på stats-, fylkes- og kommunenivå hatt, med den store reduksjonen av antallet folkebibliotek. Forskerne skriver (s. 54) at inndelingen i temaer har vært til hjelp i den etterfølgende identifiseringen av diskursformasjoner og at de enkelte temaene, grovt sett, innledningsvis kan ses som forskjellige diskursformasjoner. Betydningen av disse forhåndsbestemte temaene er derfor stor.

I tillegg til å identifisere brudd i forestillingene slik de kommer til uttrykk i diskursive forandringer, har forskerne ønsket å belyse hvordan bestemte forestillinger på et gitt tidspunkt får en dominerende posisjon innenfor bibliotekfeltet. Derfor har det vært viktig å analysere diskursene ikke isolert, men i samspillet med både den overordnede samfunnsmessige og kulturelle utviklingen i perioden og med den interne utviklingen innenfor folkebiblioteket.

Bourdieu's teori om ulike sosiale felt inkluderer både interne og eksterne forhold og er valgt som en teoretisk ramme for dette forskningsprosjektet. Ifølge Bourdieu består samfunnet av mange mer eller mindre selvstendige felt, der hvert felt har sine spesielle regelsett, verdier og interesser og der forskjellige grupper kjemper om hvilke normer som skal være de overordnede innenfor feltet. Et sosialt felt kan ses på som et nettverk eller en konfigurasjon av posisjoner som er fastlagt i kraft av sin plassering i forhold til feltets symbolske og materielle ressurser – eller med Bourdieus terminologi: kulturell, sosial og økonomisk kapital. Forskerne har brukt Bourdieus feltteori i arbeidet med å avdekke viktige deler av dynamikken bak utviklingen av de ulike, sentrale forestillingene og også til å synliggjøre hvorfor bestemte verdier og normer får en dominerende posisjon på et gitt tidspunkt. Teorien om sosiale felt har vært sentral i analysen både av forholdet mellom biblioteket og brukerne og mellom biblioteket og det moderne. Når det gjelder analysen av tendenser i det senmoderne samfunnet, er Bourdieus teori om sosiale felt forsøkt supplert med annen teori, først og fremst moderne økonomisk teori som Richards Floridas *Den kreative klasse* (2005) og Pine & Gilmores *The Experience Economy* (1999) som presenterer forestillingen om en opplevelsesøkonomi, men dette blir for skissemessig etter min mening.

Forskningsoppgaven er å analysere folkebiblioteket mellom det moderne og det senmoderne. Det moderne folkebiblioteket er en del av opplysningstanken og

oppsto i begynnelsen av det 20. århundret. Grunnleggende tema i forholdet mellom bibliotek og bruker, som opplysning, demokrati og sosial mobilitet er knyttet til forestillinger i moderniteten. Det moderne folkebibliotekets institusjonelle rolle er å kvalifisere den enkelte som innbygger, borger og menneske ved å tilby opplysning, kunnskap og dannelses. Denne grunnleggende troen på opplysning og framskritt er bærende i moderniteten, men løser seg opp i møtet med senmoderniteten. Forfatterne trekker fram tendensene til økt refleksivitet og tvetydighet i troen på framskrittet i tillegg til avdifferensieringen i samfunnet generelt som noen karakteristika ved sen- eller postmoderniteten som er sentrale for folkebiblioteket.

Som eksempler på avdifferensiering peker de på at biblioteket formidler mer enn bøker, mens bokhandlerne oppretter kafeer hvor en kan lese bøker på stedet; og at bibliotek bygges i kulturhus eller sammen med skoler og idrettsanlegg. Disse ulike tendensene på avdifferensiering kan være med på å tilsøre de kollektive forestillingene om hva et bibliotek er:

”[D]et helt overordnede spørsmål i forhold til denne postmoderne tendens bliver derfor, om vi er vidne til begyndende omstrukturering, eller måske ligefrem afmontering, af feltet folkebibliotek, og hvilken indflydelse denne udvikling eventuelt kan have på bibliotekarernes syn på brugerne?” (s. 29).

Forfatterne strukturerer analysen av det empiriske datamaterialet ved å behandle det kronologisk og skrive et eget kapittel for hvert hovedskifte i forestillingene om folkebiblioteket og brukerne. Folkebibliotekets etablering og utvikling fram til 1964 behandles i kapittel 5, og en moderne opplysningsdiskurs blir identifisert. Den retter fokus bare mot kvaliteten på bibliotekmateriale, men ikke direkte mot brukerne og deres ulike preferanser. Kapittel 6 analyserer folkebiblioteket anno 1964 med framveksten av velferdsstaten. Med den nye bibliotekloven av 1964 kan en si at det moderne folkebiblioteket blir konsolidert. Det åpnes for nye medier og nye funksjoner for biblioteket, og den begynnende interessen for brukerne markerer at den moderne opplysningsdiskursen etter hvert er blitt avløst av en kulturformidlerdiskurs som har et bredere grunnlag.

Neste skift eller brudd går ved slutten av 1960-årene, karakterisert ved ekspansjon og ungdomsopprør.

Bibliotekfeltet er nå preget av to diskurser. Kulturformidlerdiskursen artikuleres av de etablerte i feltet som er opptatt av å iverksette de nye ekspansjonsmulighetene som bibliotekloven den kulturpolitiske debatten og medieutviklingen åpnet for. Den diskursen blir utfordret av unge fagutdannede bibliotekarer som ønsket større innflytelse på materialvalget, bl.a. ønsker de å kjøpe inn tidens nye modernistiske litteratur – og derfor kalles denne diskursen den revitaliserte opplysningsdiskursen.

Deretter er de tre siste tiår før århundreskiftet gitt hvert sitt kapittel: ”Det politiske bibliotek - debat og praksis i 1970’erne”, ”Krisens årti - debat og praksis i 1980’erne” og ” Biblioteket i senmoderniteten - debat og praksis i 1990’erne”. På 1970-tallet ønsket ungdomsopprørerne å gjøre kvalitetsbegrepet breiere og å likestille mediene og sjangrene. Dermed oppsto en mangfoldighetens diskurs, som sto i motsetning til både kulturformidler- og den revitaliserte opplysningsdiskurs. Seinere i tiåret oppsto en sosialistisk diskurs som hadde elementer av en formyndertankegang, som ellers er karakteristisk for opplysningsdiskursene. I 1980-årene var bibliotekene preget av den økende økonomiske krisen i offentlig sektor, som førte med seg krav om modernisering og rasjonalisering. Samtidig ga IT-utviklingen opphav til usikkerhet. Til sammen medførte dette at de normative diskusjonene ble avløst av konkrete, målrasjonelle og strategiske diskusjoner. I løpet av perioden oppsto en ny bibliotek- og brukerdiskurs, der brukerne ble oppfattet som selvstendig tenkende og handlende individer, som det var bibliotekets oppgave å imøtekomme.

I 1990-årene var ikke lenger kvalitetsdebatten en av de sentrale problemstillingene innenfor feltet, og slik ble folkebibliotekets institusjonelle identitet for alvor berørt. Dette tiårets brennende spørsmål ble derfor hva som i framtida skulle gi biblioteket identitet. Dette førte til at det oppsto en vifte av diskurser som alle hadde framtidens bibliotek som omdreiningspunkt. Forfatterne oppsummerer: ”I et modernitets-teoretisk perspektiv kan kvalitetsdebattens ophør, mangfoldighet, brugerorientering og bibliotekernes integration med andre kulturelle tilbud alt sammen betragtes som forhold, der signaliserer, at feltet i løbet af 1990’erne for alvor blev del af en senmoderne udvikling” (s. 220). Tendensen kan kalles romslighetens diskurs og er kjennetegnet av at forskjellige syn ikke kolliderer med hverandre, men lever i fredelig

sameksistens. Debatten om folkebibliotekets framtid preger fortsatt feltet i begynnelsen av det nye årtusen.

Jeg er begeistret for dette arbeidet! Det er et svært viktig bidrag til en økt innsikt i utviklingen av det danske folkebiblioteket i forrige århundre og især de siste førti årene. Dette er én fortelling om bibliotekfeltets forestillinger om folkebiblioteket og brukerne, men den er grundig, gjennomført og meget godt begrunnet. Slik gir den innsikt som er viktig når fram-

tidas folkebibliotek skal utformes og videreutvikles. Dette arbeidet er et sentralt verk innenfor folkebibliotekforskningen i Danmark. Fra et norsk ståsted ser jeg mange helt sentrale likhetstrekk i dansk og norsk bibliotekutvikling, og denne boka vil være av interesse for bibliotekfeltet i hele Norden. I tillegg til forskere vil hele profesjonsfeltet med bibliotekarer, politikere og andre aktører kunne dra stor nytte av dette arbeidet. Boka er engasjert og godt skrevet og, til å være del av en doktoravhandling, byr den på en sjeldent medrivende lesning.